

Номоддий маданий мерос

Номоддий ва барқарор

Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш бўйича Конвенцияси “номоддий маданий мероснинг маданий турли-туманлик негизи ва барқарор тараққиёт кафолати” сифатида тан олади.

2030 йилгача мўлжалланган барқарор ривожланишнинг кун тартиби амалга оширилиши керак бўлган чора-тадбирларнинг режаси бўлиб, у 17 та барқарор тараққиёт мақсадлари асосида иқтисодий, ижтимоий ва экологик йўналишлардаги масалаларга ечим топишга қаратилган. Бу мақсадлар ўзаро чамбарчас боғлиқ бўлиб, ривожланиш йўллари ҳақида маълумот беради ва учта фундаментал тамойилга, яъни инсон ҳуқуқлари, тенглик ва барқарорликка асосланади. Номоддий маданий мерос нафақат ушбу уч йўналиш доирасида барқарор ривожланишга самарали кўмак бериши, балки барқарор ривожланишнинг заминида ётувчи тинчлик ва хавфсизликни таъминланишига ҳам ёрдам бериши мумкин.

Номоддий маданий мероснинг барқарор ривожланишга қўшган ҳиссаси тан олиниши ва тўлиқ рўёбга чиқиши учун унинг барқарор ривожланишда тутган ўрнини қандай қилиб тушуниш лозим?

© Vice Ministerio de Cultura

© Vice Ministerio de Cultura

маданий мерос ривожланиш

Translator: **Akbar Sultanov**

Proofreader: **Sayidafzal Mallakhanov**

Барқарор ривожланишнинг иқтисодий, ижтимоий ва экологик йўналишлари ҳамда тинчлик ва хавфсизлик масалалари бўйича чора-тадбирлари алоҳида эмас, балки бир бири билан чамбарчас боғлиқдир. Барча йўналишлар ўртасида ўзаро ижобий алоқа борлигини ҳисобга олган ҳолда, бу каби умумий мақсадларга эришиш сиёсатга нисбатан яхлит ёндашувни талаб қилади. Шу ўринда номоддий маданий мерос юқорида айтиб ўтилган уч йўналиш доирасида барқарор ривожланишга самарали қўмак бериши мумкин. Шундай экан, биз барчага хоҳлаётган келажакка эришишда номоддий маданий меросни ҳамма қилиш муҳим вазифа ҳисобланади.

Барчани қамраб олувчи ижтимоий ривожланиш

Барқарор озиқ-овқат хавфсизлиги, сифатли тиббий хизмат, хавфсиз ичимлик суви ҳамда санитария таъминоти, барча учун сифатли таълим, барчани қамраб олувчи ижтимоий муҳофаза тизими ва гендер тенглиги мавжуд бўлмаса барчани қамраб олувчи ижтимоий ривожланишга эришиб бўлмайди. Ушбу мақсадлар негизида кенг иштирокка асосланган бошқарув ҳамда ўзининг кадрият тизимини танлаш эркинлиги бўлиши лозим.

Жамиятлар турли вақтда ва турли муҳитда юзага келадиган эҳтиёжларини қондириш ҳамда ижтимоий масалаларга жавоб топиш учун ўзларининг номоддий маданий меросини, хусусан табиатга оид билимларини, урф-одатларни ва ижтимоий анъаналарини яратган ва мослаштириб борган. Анъанавий даволаш амалиётлари, таомни тайёрлаш ва тановул қилиш билан боғлиқ урф-одатлар, сув ресурсларини боқариш билан боғлиқ анъаналар, жамоат тадбирлари ва байрамлар, билимларни келажак авлодларга етказиб бериш тизимлари - буларнинг ҳаммаси барчани қамраб олувчи ижтимоий ривожланишга эришишда муҳим роль ўйнайди.

Номоддий маданий мерос озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда жуда ҳам муҳим ҳисобланади. Таомни тайёрлаш ва тановул қилиш билан боғлиқ урф-одатлар, қишлоқ хўжалигини юритиш, чорвачилик, балиқчилик, овчилик, озиқ-овқатни тўплаш ва сақлашнинг маҳаллий тизимлари озиқ-овқат хавфсизлигига эришишда катта қўмак

бериши мумкин. Ҳамжамиятлар ўзларининг қишлоқ ҳаёти ва атроф муҳитига нисбатан муфассал ёндашувчи анъанавий билимларнинг катта ҳажмини тўплаган. Уларнинг усуллари ўзларининг ерлари ва табиий муҳитлари ҳақидаги батафсил маълумотларга таянади, турли хил қишлоқ хўжалиги экинларини, ўсимлик ва ҳайвонларини қўллашга асосланади ҳамда нам, арктик, субтропик ва ёғингарчилиги кам бўладиган минтақаларга мослаштирилган. Ҳамжамиятлар бу минтақаларга ҳамда атроф-муҳитдаги ўзгаришларга мос келадиган таомни тайёрлаш ва тановул қилиш билан боғлиқ турли хил урф-одатларни, озиқ-овқатни тайёрлаш ва сақлаш тизимларини яратишган. Ҳозирги кунда дунё бўйлаб кўпчилик оилалар ернинг ҳосилдорлигини оширишга қўмак берадиган, озиқ-овқатни танлашда турфахилликни тақлиф қиладиган, тўлақонли озиқланишни таъминлайдиган ҳамда соғлом турмуш тарзини олиб боришга ёрдам берадиган қишлоқ хўжалиги тизимларига боғлиқ. Бу каби тизимларни тўхтовсиз мустаҳкамлаб бориш ҳамда уларнинг сақланиб қолишини таъминлаш дунёдаги кўпчилик ҳамжамиятлар учун озиқ-овқат хавфсизлигига эришишда, сифатли озиқланишни ташкил қилишда ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Анъанавий даволаш амалиётлари фаровонликка эришишда ҳамда барча учун сифатли тиббий хизматларни таъминлашда қўмак бериши мумкин. Дунёнинг кўпчилиги ҳамжамиятлари даволашга оид турфахил билим ва амалиётларни яратганлар. Булар самарали ва арзон даволаш усулларини тақлиф қилади ва кўпинча маҳаллий табиий ресурсларни қўллашга асосланади. Мисол учун табиблар қадим замондан биринчи тиббий ёрдам кўрсатадиган жуда ҳам муҳим инсонлар бўлишган. Уларнинг доривор ўсимликларни қўллаш билан боғлиқ анъанавий билим ва усуллари беморларни даволаш жараёнида олиб борилган кузатувларига асосланади. Яна бир мисол сифатида Танзаниянинг Танга туманидаги табибларни, хусусан доялар ва руҳшуносларни кўрсатиш мумкин. Улар ҳам жисмоний ва психологик ҳасталикларни даволашда ўзларининг махсус билимларни қўллашади. Умуман олганда, бошқа тиббий хизматлардан фойдалана олиш имконияти бўлмаган жойларда (шу жумладан, чекка қишлоқларда) бу каби даволаш амалиётлари арзон ҳамда барча учун қулай бўлиши мумкин.

Таом байрам тадбирларининг ва тантаналарининг марказий унсури ҳисобланиб, шахсларда ўзига ҳослик ва у ёки бу ҳамжамиятга мансублик ҳиссини шакллантиришида ёрдам беради.

© UNESCO / Isaack Omoro 2011

© UNESCO / Isaack Omoro 2011

Дунё бўйлаб кўпчилик оилалар ернинг ҳосилдорлигини оширишга кўмак берадиган, озиқ-овқатни танлашда турфахилликни таклиф қиладиган, тўлақонли озиқланишни таъминлайдиган ҳамда соғлом турмуш тарзини олиб боришга ёрдам берадиган қишлоқ хўжалиги тизимларига боғлиқ.

Шунинг учун бу каби даволаш амалиётларини тан олиш, уларга ҳурмат билан қараш, янада ривожлантириш ҳамда келажак авлодларга етказиб бериш жуда муҳим ҳисобланади. Бундай чоралар айниқса анъанавий даволаш амалиёти ҳамжамият учун энг қулай тиббий хизмат тури сифатида қаралган жойларда амалга оширилиши лозим. Бошқа тиббий хизмат турлари мавжуд бўлган жойларда эса, ижтимоий-маданий ҳаётда чуқур илдиз отган бундай анъанавий билимлар ва амалиётлар инсонларнинг тиббий хизмат турини танлаш имкониятларини анча кенгайтириши мумкин.

Сув ресурсларини бошқаришга оид анъанавий урф-одат ва амалиётлар тоза ичимлик сувини адолатли таъминотиغا ҳамда сув ресурсларидан барқарор фойдаланишга кўмак бериши мумкин, шу жумладан қишлоқ хўжалиги соҳасида ва турмушнинг бошқа жабҳаларида. Асрлар давомида маҳаллий ҳамжамиятлар чуқур илдиз отган анъаналарга амал қилган ҳолда сув ресурсларини барқарор бошқариш ҳамда барчани тоза сув ичимлиги билан таъминлаш бўйича кўникмаларни шакллантириб келди. Мисол учун, Сан Кристобаль де лас Касас шаҳарчасидаги (Чьяпас штати, Мексика) сув ресурсларини бошқариш тизимлари Майя халқларининг муқаддас қарашларига ва анъаналарига асосланади. Уларнинг фикрига кўра, инсонлар сув айланиши жараёнининг ажралмас қисми ҳисобланади, чунки инсонлар ўзларининг танасида бўлган суви орқали унинг тўхтовсиз янгилинишида кўмак беради. Шунинг учун сув қандайдир маҳсулот сифатида эмас, балки умумий ресурс сифатида қаралади ва сув таъминотини бошқариш бутун бир ҳамжамиятнинг вазифаси ҳисобланади. Кўпчилик ҳамжамиятлар учун бу каби тизимлар тоза ичимлик суви олишнинг ягона имкониятидир. Шу сабабли ҳам бундай тизимларни келажак авлодларга етказиб беришни давом эттириш муҳим. Бошқа жойларда ҳам анъанавий сув ресурсларини бошқариш тизимлари муҳим ҳисобланади, чунки улар ҳамжамиятларнинг ташқи сув таъминловчиларига бўлган боғлиқлигини камайтиради. Турфахил сув ресурсларини бошқариш тизимларини ҳамда уларга оид кадрларини тан олиш ва ҳурмат қилиш, уларни кенгайтириш ва тўхтовсиз келажак авлодга бериб бориш - буларнинг барчаси сув масаласига оид муаммоларга барқарор ечим ишлаб чиқишда муҳимдир.

Номоддий маданий мерос таълим мазмунидаги ҳамда таълим усулларига оид жонли мисоллар таклиф қила олади. Ҳамжамиятлар ўзларининг табиий ва ижтимоий муҳитларига оид билимларини, ҳаётий кўникмаларини ва малакаларини тартибга солиш ва келажак авлодга етказиб бериш учун доимо ечим топиб келганлар. Ҳозирги кунда расмий таълим тизимлари мавжуд бўлган жойларда ҳам бу каби билимлар фаол ишлатиб келинади, билим ва кўникмаларни бериб боришнинг анъанавий усуллари қўлланилади. Бу билимлар турли соҳаларни ва масалаларни ўзида мужассам этади: космологиядан ва физикадан тортиб соғлиқни сақлаш ва табиий ресурслардан барқарор фойдаланишгача; инсоннинг ҳаёт давридан тортиб можароларни ва низоларни ҳал қилиш масалаларигача; ўзликни англаш ва шахснинг жамиятдаги ўрнидан тортиб коллектив хотира шаклланиши масаласигача; архитектурадан материалшунослик соҳасигача. Шунинг учун барча учун сифатли таълимни жорий қилишда бу каби бой билимлар манбасидан ёш авлодлар тўлақонли фойдалана олишлари учун имконият таъминланиши керак. Шунинг учун таълимни жорий қилишда номоддий маданий мероснинг бой манба эканлигини тан олиш ва унинг таълимга оид имкониятлари мослаштириш лозим. Бунинг учун эса номоддий маданий меросга оид билимларни тегишли соҳадаги таълим дастурларига интеграция қилиш ҳамда номоддий маданий меросни етказиб беришнинг анъанавий усуллари ва шакллари имкониятларини таълим тизимлари доирасида кенг қўллаш керак.

Номоддий маданий мерос жамият ичидаги бирдамликни ва интеграцияни мустахкамлашга кўмак бериши мумкин. Урф-одатлар, маросимлар ва байрамлар ҳамжамиятлар ва гуруҳларнинг ҳаётини ташкиллаштиришда ва тартибга солишда ёрдам беради. Улар барчани қамраб олган ҳолда, инсонларнинг ижтимоий турмушини мустахкамлашда асосий роль ўйнаши мумкин. Масалан, Фрево (Бразилиядаги мусика, ракс ва турли хунарларни ўз ичига оладиган бадий ифода тури) жамиятнинг барча қатламлари вакиллари карионавал доирасида бирлаштиради. Фрево Ресифи шаҳри аҳолисининг умумий мероси ҳисобланади. У шаҳар аҳолисида (жинсидан, ирқидан, ижтимоий келиб чиқишдан қатъий назар) ўзига ҳослик ва ўтмиш билан боғлиқлик ҳиссини шакллантиради, мавжуд кадрларни мустахкамлайди. Турли қатлам вакиллари Фрево мусикаси садолари остида биргаликда раксга тушади. Кўпчилик урф-одатлар (кичик учрашувлардан тортиб кенг қўламли байрам тадбирларигача) инсонларда мансублик ҳиссини шакллантириш орқали ҳамжамият ичидаги ришталарни ва бирдамликни мустахкамлашга кўмак беради.

Номоддий маданий мерос гендер роллари ва гендер ўзлигини шаклланишида муҳим роль ўйнайди. Шундай экан, у гендер тенглигини таъминлашда ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Айнан номоддий маданий мерос орқали ҳамжамиятлар гендерга оид ўзларининг кадрларини, нормаларини ва қарашларини бериб боради. У туфайли ҳамжамият аъзоларида гендер ўзлиги шаклланади. Бундан ташқари, ҳамжамият аъзоларининг мероснинг айрим кўринишларидаги иштирокини ҳам гендер нормалари белгилаб беради. Мисол учун анъанавий хунармандчиликда гендер ролларига асосланган муайян меҳнат тақсимоти кузатилса, ижрочилик санъати турларида гендерга оид қарашлар ва роллар очиқ ифодаланиши мумкин. Номоддий маданий мерос агроф-муҳитда рўй бераётган ўзгаришларга тўхтовсиз мослашиб боргани сари, гендер ролларида ҳам ўзгаришлар юз беради. Ҳамжамиятларда гендер муносабатлари юзасидан доимо музокаралар олиб борилади. Бунинг натижасида номоддий маданий мерос билан шуғулланиш орқали гендер камситилишига барҳам бериш учун ҳамда гендер тенглигига эришиш учун кенг имкониятлар яратилади.

Ҳамжамиятлар ўзларининг табиий ва ижтимоий муҳитларига оид билимларини, ҳаётий кўникмаларини ва малакаларини тартибга солиш ва келажак авлодга етказиб бериш учун доимо ечим топиб келганлар.

Номоддий маданий мерос гендер роллари ҳақида ягона қарашга эга бўлмаган кўпмиллатли ҳамжамиятларда ўзаро ишончни ва бағрикенгликни мустаҳкамлаши мумкин. Бундан ташқари у гендер тенглигига эришишнинг энг мақбул йўли юзасидан олиб борилувчи мулоқотлар учун ўзига хос замин яратиши мумкин.

Атроф-муҳитнинг барқарорлиги

Атроф-муҳитнинг барқарорлиги турғун иқлимни, табиий ресурсларнинг барқарор бошқарувини ҳамда биотурфахилликни талаб қилади. Булар ўз навбатида иқлим ўзгариши, хавфли табиий ҳодисалар, космик муҳит ва табиий ресурсларга оид чекловлар ҳақида чуқур илмий тушунча ҳосил қилишга, билимлар алмашинувини ташкил қилишга боғлиқ. Иқлим ўзгариши натижасида ҳамда табиий офатлар сабабли юзага келадиган салбий оқибатларнинг кўламини чеклашда ёрдамга муҳтож аҳоли қатламларини барқарорлигини мустаҳкамлаш ўта муҳим ҳисобланади.

Авлоддан-авлодга тўпланиб, бойитиб борилган ҳамда номоддий маданий мероснинг ажралмас қисми бўлган анъанавий билимлар, қадриятлар ва урф-одатлар қадим замондан жамиятларнинг атроф-муҳити билан ўзаро алоқасида ҳамроҳ бўлиб келган. Ҳозирги кунда номоддий маданий мероснинг атроф-муҳит барқарорлигига қўшаётган ҳиссаси кўпчилик соҳаларда тан олинади. Буларга биотурфахилликни сақлаш, табиий ресурсларни барқарор бошқариш ва табиий офатларга тайёргарлик ва уларнинг оқибатларини бартараф қилиш соҳалари киради.

Тирик мерос сифатида атроф-муҳитга оид билимлар, қадриятлар ва анъаналар шаклланиши ва табиий ресурслардан барқарорроқ фойдаланишга мослаштирилиши мумкин. Бунинг натижасида эса ҳамжамиятларда иқлимнинг ўзгариши билан боғлиқ муаммоларга (ёки табиий офатларга) яхшироқ бардош бера олиш имконияти туғилади.

© 2010 by Acervo PCR

© 2010 by Acervo PCR

Урф-одатлар, маросимлар ва байрамлар ҳамжамиятлар ва гуруҳларнинг ҳаётини ташиқиллаштиришида ва тартибга солишида ёрдам беради. Улар барчани қамраб олган ҳолда, инсонларни ижтимоий турмушини мустаҳкамлашида асосий роль ўйнаши мумкин.

© 2006 by Acervo PCR

Номоддий маданий мерос биотурфахилликни химоя қилишга ёрдам бериши мумкин.

Маҳаллий ҳамжамиятлар биотурфахилликни сақлашда муҳим ўрин эгалайдилар. Масалан Кениядаги Кикуйю аёллари кишлоқ хужалиги экинларини ўстиришда ва ўсимликлар уруғларини сақлашда муҳим ўрин тутадилар. Анъанага кўра, аёллар ловиянинг бир неча навини бир экин майдонида ўстирадилар ва касаллик тарқалиши ёки иқлим ўзгариши эҳтимолини ҳисобга олиб уруғларнинг катта захираларини сақлаб қўядилар. Бугунги кунда ушбу захиралар маҳаллий аҳолининг уруғ материаллари тўғрисида қимматли билимларини ўз ичига олган жуда қадрли хазина ҳисобланади. Бу эса кишлоқ хужалиги ресурслари камайиб кетаётган бир пайтда жуда катта аҳамиятга эга. Бундан кўриниб турибдики, бошқа маҳаллий билим соҳиблари каби фермерлар, чорвадорлар, балиқчилар ва халқ табиблари биотурфахилликни сақловчилари бўлиши мумкин.

Номоддий маданий мерос атроф-муҳитнинг барқарорлигини сақлаб қолишда ёрдам бериши мумкин. Дунё миқёсида инсон фаолияти натижасида табиий ресурсларнинг борган сари нобарқарор истеъмоли содир бўлаётган бир маҳалда, кўпгина маҳаллий ҳамжамиятлар табиат билан чамбарчас боғлиқ бўлган ва атроф-муҳитга эҳтиёткорона муносабатда

бўлишга ёрдам берадиган турмуш тарзини йўлга қўйдилар ва номоддий маданий мерос анъаналарини яратдилар. Масалан, Самоодаги юпка тўқилган гиламчалар маданий тадбирлар ўтказилганда ўзига хос валюта сифатида қўлланилади; ёки маросимлар пайтида ишлатилади. Вақт ўтиши билан атроф-муҳит билан боғлиқ билимлар (шу жумладан тўқимачиликда асосий хом-ашё сифатида қўлланилиб келадиган пандана дарахтининг турли навларини ўстиришга оид билимлар) тўқимачиликнинг ажралмас қисми сифатида кўриладиган бўлди. Бу каби билимлар Самоа аҳолисига атроф-муҳитни сақлаб қолишда ёрдам беради, чунки Самоаликлар ўзларининг фаровонлиги табиат ва атроф-муҳитга жуда ҳам боғлиқ эканлигини тушунадилар. Шуниси эътиборга лойикки, ўсимликлардан тўқиб тайёрланган бундай маҳсулотлар табиий йўл билан парчаланаяди ва йўқ бўлиб кетади. Шунингдек бундай маҳсулотларнинг ҳаёт давомийлиги сезиларли даражада қисқарок бўлиб, у экиш, ҳосилни териб олиш, маҳсулотни яратиш, ундан фойдаланиш ва уни осонликча йўқ қилишдан иборат. Бу эса бутун дунё бўйлаб оммавий қўлланиладиган ва йўқ қилиниши қийин бўлган пластмасса ва бошқа экологик жиҳатдан зарарли ҳисобланган маҳсулотлардан анча фарқ қилади.

Йиллар давомида тўпланган билим ва анъаналар табиий ресурслардан барқарор фойдаланиши ва иқлим ўзгариши оқибатларини камайтириши учун қўлланилган. Шундай экан, номоддий маданий мерос биотурфахилликни химоя қилишда ва атроф-муҳитни барқарорлигини сақлашда ёрдам бериши мумкин.

© Steven Percival

© Steven Percival

Кўпгина маҳаллий ҳамжамиятлар табиат билан чамбарчас боғлиқ бўлган ва атроф-муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга ёрдам берадиган турмуш тарзини йўлга қўйдилар ва номоддий маданий мерос анъаналарини яратдилар.

Табиат билан боғлиқ маҳаллий билим ва урф-одатлар атроф-муҳит барқарорлигини таъминлаш соҳасида олиб бориладиган тадқиқотларга кўмак бериши мумкин. Масалан, балиқчилик билан боғлиқ анъанавий билим ва кўникмаларни сақлаб қолган балиқчилар денгиздаги биотурфахилликка оид муаммоларни ҳал қилишига ёрдам берадиган бой маълумотга эга. Улар балиқларнинг табиати, феъл-атвори, миграцияси, яшаш жойи ҳамда турли фаслларга мослашган ва балиқчиликда қўлланиладиган услублар тўғрисида батафсил билимларга эга. Амалий аҳамиятга эга бўлган бу каби билимлар денгиздаги биотурфахилликни тиклаш ва сақлаб қолиш борасида олиб бориладиган илмий изланишларга кўмак бериши мумкин. Умуман олганда, ҳамжамиятлар ва тадқиқотчилар ўртасидаги халқаро ҳамкорлик, шунингдек, улар ўртасидаги ўзаро илғор тажрибалар алмашинуви турли соҳаларда атроф-муҳит барқарорлигига эришишда ёрдам бериши мумкин, шу жумладан, ўрмонларни сақлаш ва муҳофаза қилиш соҳасида ёки қишлоқ хўжалигида биотурфахилликни сақлаш ва табиат ресурсларини бошқариш соҳаларида.

Маҳаллий миқёсда қийинчиликларни енгиш бўйича стратегияларнинг ва билимларнинг мавжудлиги табиий офат ва иқлим ўзгаришини олдини олишда муҳим ҳисобланади. Қалтис ва оғир шароитларда ҳаёт кечирувчи маҳаллий ҳамжамиятлар иқлим ўзгаришининг ва табиий офатларнинг асоратларини биринчилардан бўлиб хис қиладилар. Уларнинг табиат ҳамда иқлим билан боғлиқ билим ва урф-одатлари (жумладан уларнинг экология ҳақидаги тушунчалари, биотурфахиллик ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича кўникмалари ва қоидалари, табиий ресурсларни бошқариш тизимлари, табиий офатлар ва об-ҳаво шароитларини олдиндан айтиб бериш тизимлари) ўзларининг табиий муҳитларида хавф ва таҳдидларни бартараф этишга мўлжалланган стратегияларнинг ўзига хос хазинаси ҳисобланади. Доимий равишда ишлаб чиқилган ва ўзгарувчан шароитларга мослаштириб борилган бундай стратегиялар маҳаллий ҳамжамиятларга табиий офатлар билан боғлиқ хавфни камайтиришга имконият яратади, зарур бўлганда эса қайта тикланишга ва иқлимдаги ўзгаришларга мослашишга ёрдам беради.

© Dik Van Hove, Gemeente Koksijde Paardenvisserij_02 2007

Барчани қамраб олувчи иқтисодий ривожланиш

Барқарор ривожланиш ишлаб чиқаришнинг ва истеъмол қилишнинг барқарор моделига асосланган тургун, адолатли ва барчани қамраб олувчи иқтисодий ривожланиш билан боғлиқ. Барчани қамраб олувчи иқтисодий ривожланиш нафақат ёрдамга муҳтож шахсларга, балки яшаш учун етарли маблағи бўлмаган аҳоли қатламларига, шунингдек, иқтисодий фаолиятда тўлақонли иштирок эта олиш имкониятига эга бўлмаган шахсларга қаратилган. Бундай иқтисодий ривожланиш самарали ва муносиб бандликни таъминлашни, қашшоқлик ва тенгсизлик даражасини қисқартиришни, ресурслардан самарали фойдаланадиган иқтисодий ривожланишни ҳамда ижтимоий таъминотни талаб қилади. Бу каби ўзгаришларни амалга оширишда номоддий маданий мерос муҳим восита бўлиб хизмат қилади. У турли хил ишлаб чиқариш фаолиятларини қамраб олувчи иқтисодий ривожланишнинг ҳаракатлантирувчи куч ҳисобланади ва маҳаллий иқтисодиётни мустаҳкамлашга қўмак беради. Ўзгаришлар ортидан у муҳим инновациялар манбаига айланиши мумкин ҳамда маҳаллий ва халқаро миқёсда барчани қамраб олувчи иқтисодий ривожланишга эришишда қўмаклашиши мумкин.

Номоддий маданий мерос гуруҳлар ва ҳамжамиятларнинг ҳаёт фаолиятини қўллаб-қувватловчи муҳим восита ҳисобланади. Авлоддан-авлодга сақланиб келаётган ва ривожланиб бораётган маҳаллий билим, кўникма ва анъаналар кўп инсонларнинг тирикчилиги учун керакли маблағ топишга имконият яратади. Масалан, Эстониядаги оилавий фермер хўжаликлари кўй боқиб, уларнинг жунларига маҳаллий анъаналарга асосан ва табиатга ҳамоҳанг тарзда ишлов берадилар. Бундай ҳаёт тарзи уларга тирикчилиги учун зарур бўлган маблағни топишга имконият яратади ҳамда уларда ўзига хослик ҳиссини шакллантиради. Улар тўқувчилар учун ип йигиради, жун маҳсулотлари ва буюмларини тайёрлайди, шунингдек кўй ёғидан совун ва шамлар ишлаб чиқаради. Бу каби тирикчилик манбалари билан таъминлаб берувчи анъаналар фаровонликка эришишда хал қилувчи аҳамиятга эга ва улар маҳаллий миқёсда камбағалликни олдини олишда муҳим восита бўлиши мумкин.

Номоддий маданий мерос кўпчилик инсонларни, шу жумладан аҳолининг камбағал

© 2008 by Baik Museum Institute, Pekalongan / Gaura Mancacarilapura

© 2008 by Baik Museum Institute, Pekalongan / Gaura Mancacarilapura

ва заиф қатламларини муносиб меҳнат шароитлари билан таъминлаши ва уларга даромад келтириши мумкин. Мисол учун, анъанавий хунармандчилик кўпинча иқтисодий тизимдан ташқарида бўлган гуруҳлар, ҳамжамиятлар ва алоҳида шахслар учун молиявий даромад олишнинг асосий манбаи ҳисобланади. Хунармандчилик нафақат хунармандларнинг ўзлари ёки оилалари учун, балки хунармандчилик маҳсулотларини ишлаб чиқаришда керакли хом-ашёни етказиб бериш ва сотиш билан шугулланувчи инсонлар учун ҳам даромад келтиради. Бу каби фаолият турлари муносиб иш шароитлари билан таъминлайди: оила ва ҳамжамият доирасида олиб борилганлиги учун улар хавфсиз иш шароитларини яратади

*Авлоддан-авлодга сақланиб
келаётган ва ривожланиб
бораётган маҳаллий билим,
кўникма ва анъаналар кўп
инсонларнинг тирикчилиги
учун керакли маблағ топишга
имконият яратади. Номоддий
маданий мерос кўпчилик
инсонларни, шу жумладан
аҳолининг камбағал ва заиф
қатламларини муносиб меҳнат
шароитлари билан таъминлаши
ва уларга даромад келтириши
мумкин.*

© 2008 by Batik Museum Institute, Pekalongan / Gaura Mancaaniladipura

ва мансублик хиссини шакллантиради; бу каби фаолият турлари жамиятнинг ўзлигини акс этганлиги сабабли, меҳнатнинг фахрли тури сифатида эътироф этилади.

Санъатнинг ижрочилик турлари, байрам тадбирлари ва номоддий маданий мероснинг бошқа кўринишлари ҳам ҳамжамият аъзоларини (айниқса ёшлар ва аёлларни) иқтисодий ривожланиш жараёнига жалб қилади.

Тирик мерос сифатида номоддий маданий мерос ривожланишга йўналтирилган инновацияларнинг асосий манбаига айланиши мумкин. Ҳамжамиятлар ва гуруҳлар содир бўлаётган ўзгаришлар кетидан доимо янгиликлар киритиб боради. Номоддий маданий мерос ўзига хос стратегик манба бўлиб, у миллий ва глобал миқёсида ҳақиқий ўзгаришларга асосланган тараққиётга эришишга имконият яратади. Масалан, янги турдаги материаллар (баъзи хом-ашёлар етарли бўлмаган тақдирда ёки умуман мавжуд бўлмаганда) эски эҳтиёжларни қондириш учун мослаштирилиши мумкин. Худди шу сингари эски билим ва кўникмалар замонавий муаммоларига ечим топишда қўлланилиши мумкин. Мисол учун даврлар оша синалган маданий билимларни етказиш тизими янги замонавий ахборот ва алоқа технологияларига мослаштирилиши мумкин.

Номоддий маданий мерос билан боғлиқ сайёҳлик фаолиятлари ҳам ҳамжамиятлар учун фойда келтириши мумкин. Бой анъаналарни, байрам тадбирларини, ижрочилик санъати турларини,

хунармандчилик билан боғлиқ кўникмаларни ҳамда номоддий маданий мероснинг бошқа соҳаларини кашф қилиш имконияти сайёҳларни миллий, минтақавий ва халқаро миқёсда жалб қилиш учун яхши сабаб бўлиши мумкин.

Сайёҳлик фаолияти одоб-ахлоқ қоидалари доирасида бўлса, меросга ва уни сақловчиларига маъсулиятли ёндашса, у даромад келтириши, янги иш ўринларини яратилишини рағбатлантириши ҳамда ҳамжамиятда ғурур хиссини шакллантириш мумкин. Аслини олганда, сайёҳлик фаолияти меросга хурматсизлик билан қараса, у меросни хавф остига қўйиши мумкин. Мисол учун, фаолиятнинг ҳаддан ташқари тижоратлашуви бутун ҳамжамият учун мероснинг асл мақсадини ўзгартириб юбориши мумкин. Шунинг учун, сайёҳлик билан боғлиқ фаолиятни олиб бораётганда (хоҳ давлат бўлсин, хоҳ жамоат ёки хусусий ташкилот бўлсин) номоддий маданий меросни муҳофазасига, мерос соҳибларига, уларнинг ҳуқуқларига, истакларига ва интилишларига хурмат кўрсатиш жуда ҳам муҳим. Мерос соҳиблари уларнинг мероси билан боғлиқ ҳар қандай сайёҳлик фаолиятида асосий манфаатдор томон бўлишлари лозим. Бундан ташқари улар меросларини бошқарувида етакчи ўрин эгаллашлари керак. Одоб-ахлоқ тамойилларга асосланган ва номоддий маданий мероснинг ўзига хослигини эътиборга оладиган сайёҳлик, меросни ҳар қандай салбий таъсирлардан асраши ҳамда сайёҳлар ва сайёҳлик билан шуғулланувчи инсонларнинг хатти-ҳаракатини назорат қилиши лозим.

Тинчлик ва хавфсизлик

Тинчлик ва хавфсизлик, хусусан можаролардан, камситишдан ва зўравонликнинг барча турларидан ҳоли бўлиш барқарор ривожланишнинг дастлабки шартлари ҳисобланади. Ушбу талабларни бажариш инсон ҳуқуқларига ҳурмат билан қарашни, самарали ақлия тизимларини, очик сиёсий жараёни, можароларни олдини олиш ва ҳал қилиш бўйича тегишли тизимларнинг мавжуд бўлишини талаб қилади. Шунингдек, тинчлик ва хавфсизлик маҳаллий аҳолининг табиий ресурслардан адолатли фойдаланишини таъминлаш ҳамда унга ҳеч қандай чеклов ёки камситишсиз ердан фойдаланиш ва эгалик қилиш ҳуқуқини бериш билан боғлиқ.

Номоддий маданий мероснинг турли кўринишлари ва шакллари ўзида тинчлик ғояларини мужассам этади ҳамда мулоқот ва ҳамжихатлилиққа кўмаклашади. Меросни муҳофаза қилиш бўйича чора-тадбирларнинг ўзи ҳам тинчлик ўрнатишга ҳисса қўшиши мумкин. Шундай экан, номоддий маданий мерос ва меросни муҳофаза қилиш соҳасидаги бундай чора-тадбирлар давлатларга, ҳамжамиятларга ва барча ривожланиш жараёни иштирокчиларига маданиятларининг ўзига хос хусусиятларини эътиборга олган ҳолда ўз йўлларида бориш

имконини беради ва кенгқамровли иштирокча эришишга, тинч-тотув яшашга, низоларни олдини олишга ва ҳал қилишга ёхуд барқарор хавфсизликни таъминлашга ва тинчликни ўрнатишга имконият яратади.

Номоддий маданий меросга оид кўпчилик урф-одатлар негизида тинчликни мустаҳкамлаш ғоялари ётади. 1236 йилда Сундиата Кейт томонидан таъсис этилган Манден хартияси (Мали империясининг конституцияси) бунга яққол мисол бўла олади. У инсон ҳуқуқларига оид дунёдаги биринчи хартиялардан бири бўлиб, этник ва маданий турфахиллик шароитида ҳамжихатлик ва тинчлик, инсон ҳаётининг дахлсизлиги, қулликка олиш мақсадида босқинчиликларга чек қўйиш, ўз фикрини эркин ифода этиш ҳамда эркин тадбиркорлик фаолиятини юритиш каби кадриятларни ўзида мужассам этади.

Хартияда айтиб ўтилган сўзлар, шунингдек у билан боғлиқ (оғзаки тарзда авлоддан-авлодга бериб борилаётган) маросимлар Малинке халқи томонидан ҳозирги кунгача қадрланиб келмоқда. Бу хартияни таъсис этган тарихий учрашувга бағишланган хотира маросимлари ҳар йили Малидаги Кангаба қишлоғида нишонланади. Бу маросимлар маҳаллий ва миллий ҳукумат томонидан, жумладан қабила бошқарув

органлари томонидан ташкиллаштирилади. Хартия ҳуқуқ манбаи шунингдек муҳаббат, тинчлик ва биродарлик ришталарини тараннум этувчи ўзига ҳос нома сифатида ҳам кўрилади. Умуман олганда, бутун дунё бўйлаб номоддий маданий мероснинг турли хил кўринишлари тинчлик қадриятларини мустаҳкамлаш ва муҳофаза қилишга хизмат қилади.

Номоддий маданий мерос низоларни олдини олишга ёки ҳал қилишга ёрдам бериши мумкин. Мулоқот олиб бориш, низоларни ҳал қилиш ва муроасага келишнинг маҳаллий анъаналари дунё жамятларида муҳим ўрин эгаллайди. Аниқ ижтимоий ва экологик масалаларга жавоб бериш, умумий макондан фойдаланиш, табиий ресурсларни бошқарилишини тартибга солиш ҳамда инсонлар тинч-тотув яшашлари учун яратилган ва асрлар давомида шаклланган бундай тизимлар ўзларининг ҳусусиятига кўра норасмий ёки пухта ўйлаб чиқилган бўлиши мумкин. Масалан, Испаниянинг ёғингарчилиги кам бўладиган Мурсия ва Валенсия минтақаларида, фермерлар ўртасида сув ресурсларини тақсимланиши ва ирригация тизимларини бошқарилишига оид масалалар юзасида келишмовчиликлари бўлса, улар коммунал судларга мурожаат қиладилар. Мурсия оқсоқоллари кенгашининг ҳамда Валенсия сув ишлари бўйича судининг аъзолари ҳар пайшанба куни ўз ҳукмларини эълон қилиш учун йиғиладилар. Бу эълон қилинган ҳукмлар

адолатли ва оқилона деб тан олинади ва бошқа фуқаролик судидаги ҳукмлар каби юридик кучга эга. Суд аъзолари фермерлардан иборат бўлиб, улар демократик тарзда еки куръа ташлаш орқали тайинланади. Улар икки тарафлама даъволарни кўриб чиқишда ўзларининг деҳқончилик, ирригация ва маҳаллий анъаналар туғрисидаги билимларига таянади. Умуман олганда бу каби номоддий маданий мерос анъаналарининг сақланиб қолиши ҳамжамиятда тинчлик ва ҳавфсизликни таъминлашда муҳим аҳамият касб этади, чунки улар барча тарафларни жалб қилган ҳолда низоларни олдини олишда ва ҳал қилишда ёрдам беради.

Номоддий маданий мерос тинчлик ва ҳавфсизликни тиклашга ёрдам бериши мумкин. Масалан, тинчлик ўрнатиш ва ярашишга бағишланган маросимлар негизда ўзига ҳос ижтимоий таъсир ётади ва у икки томон ўртасида (хоҳ алоҳида шахслар булсин, хоҳ оилалар ёки ҳамжамиятлар) тинчликни тиклашга ёрдам беради. Тинчлик ўрнатишга бағишланган маросимлар зўравонликни кўлламаслик истагини билдириш учун ёхуд муносабатларни ижобий томонга ўзгартириш мақсадида рамзий тарзда қўлланилиши мумкин. Бундай маросимлар инсонларнинг бир бири билан яқинлашувига ёрдам беради ва мавжуд келишмовчиликларга, рақобат кайфиятига, нафрат ва зўравонликка барҳам бериш имкониятини яратади.

Мулоқот олиб бориш, низоларни ҳал қилиш ва муроасага келишнинг маҳаллий анъаналари дунё жамятларида муҳим ўрин эгаллайди. Улар аниқ ижтимоий ва экологик масалаларга жавоб бериш, умумий макондан фойдаланиш, табиий ресурсларни бошқарилишини тартибга солиш ҳамда инсонлар тинч-тотув яшашлари учун яратилган ва асрлар давомида шаклланган.

Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш орқали мутаҳкам тинчлик ва хавфсизликни ўрнатиш мумкин. Агар номоддий маданий мерос муҳофазасига оид чора-тадбирлар кенг қамровли бўлса, у ҳолда улар ҳамжамиятларни, гуруҳларни ва алоҳида шахсларни (жумладан маҳаллий халқларни, мигрантларни, иммигрантларни, кочоқларни, турли жинс ва ёшдаги инсонларни, имкониятлари чекланган инсонларни, шунингдек аҳолининг маргинал гуруҳларини) бирлаштиришга қодир самарали воситага айланиши мумкин.

Демократик бошқарувга қўмаги туфайли ҳамда инсон ҳуқуқларига нисбатан ҳурматли муносабатда бўлганлиги сабаб номоддий маданий мерос муҳофазасига оид чора-тадбирлар тинчлик ва хавфсизлик омилларининг юзага келишида ёрдам беради, булар каторига чуқур илдиз отган умумий кадриятлар

алмашинуви; коллектив ўзлик ҳамда шахсий кадр-қиммат ҳиссининг мустаҳкамланиши; ижодий ва иқтисодий ривожланиш учун янги имкониятларнинг яратилиши киради. Можаролардан сўнг меросни муҳофаза қилиш бўйича амалга ошириладиган чора-тадбирлар ҳам икки томонни бир бири билан яқинлаштиришга ёрдам беради. Бунга мисол умумий тарихий хотирани тиклаш лойиҳаси бўлиши мумкин. Бундан ташқари, агар бундай чора-тадбирлар тирик мерос доирасида амалга оширилса, у ҳолда маданиятлараро мулоқот юзага келиши ва маданий турфахилликка нисбатан ҳурмат ҳисси шаклланиши мумкин ва бу натижада томонларнинг ярашишига олиб келиши мумкин. Шу сабабли ҳам, бундай муҳофаза чора-тадбирлари жамиятда хавфсизликни ва тинчликни тиклашда самарали ҳисобланади.

Йиллар давомида тўпланган билим ва анъаналар табиий ресурслардан барқарор фойдаланиш ва иқлим ўзгариши оқибатларини камайтириш учун қўлланилган. Шундай экан, номоддий маданий мерос биотурфахилликни ҳимоя қилишида ва атроф-муҳитни барқарорлигини сақлашда ёрдам бериши мумкин.

© Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia

© Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia

Номоддий маданий мерос

The designations employed and the presentation of material throughout this publication do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of UNESCO concerning the legal status of any country, territory, city or area or of its authorities, or the delimitation of its frontiers or boundaries. The authors are responsible for the choice and the presentation of the facts contained in this book and for the opinions expressed therein, which are not necessarily those of UNESCO and do not commit the Organization.

The present translation has been prepared under the responsibility of the International Information and Networking Centre for Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region under the auspices of UNESCO (ICHCAP) and National Commission of Uzbekistan for UNESCO.